

IRAK'TA Şİİ GRUPLAR VE SİYASETE ETKİLERİ

Yusuf Korkmaz

Referans için/To cite this article Yusuf Korkmaz, “İrak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri”, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul: Mart 2016, <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2016/03/İrakta-Şii-Gruplar-ve-Siyasete-Etkileri.pdf>

Giriş

Şiilerin çoğunluğu oluşturduğu birkaç ülkeden biri olan Irak, aynı zamanda Şiilik açısından en önemli merkezler ev sahipliği yapması hasebiyle Şiiler için vazgeçilmez bir konumdadır. Dört yüz yıla yakın bir dönem boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalan Irak toprakları, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Batılı devletlerin paylaşım politikalarına maruz kalmıştır. Özellikle içinde barındırdığı bol ve kaliteli petrol rezervleri dolayısıyla emperyalist ülkelerin iştahını kabartmıştır.

Ayrıca Körfez'de önemli bir yer tutan konumu sebebiyle de özellikle İngilizlerin asla vazgeçeme

dikleri bir öneme sahip olan Irak, 2003 Amerikan işgaline kadar azınlık yönetimi temelinde şekillendirilmiştir. Bu yönüyle komşusu Suriye'deki yönetim yapılanmasıyla benzerliğe sahip olmuştur.

İngilizlerin hâkimiyetine rıza göstermeyen Şii aşiretlerin ayaklanmaları İngilizleri önlem almaya yöneltmiş, hem Sünni olması hasebiyle ülkede Sünni azınlığının egemen olmasını hem de şerif olmasından dolayı Şiilerin de çok fazla itiraz edemeyecekleri bir isim olduğunu düşündükleri Faysal'ı Irak kralı yapmışlardır.¹ Krallığın 1958 yılında Abdülkerim Kasım tarafından sona erdi-

¹ Marion Farouk Sluglett, Peter Sluglett, “İrak”, DİA, Cilt 19, s. 95.

rildiği darbenin ardından ülke bir dizi darbenin yaşandığı bir kaos ortamına sürüklenmiştir.

1979 yılında ülkede resmen tüm ipleri ele alan Saddam Hüseyin yönetimi ise ülkedeki en “istikrarlı” dönem olmuştur. 2003 yılındaki Amerikan işgaline kadar süren Saddam iktidarı, ülkede Sünni Arapların egemenliğine dayalı bir sistemi beraberinde getirmiştir. Şiiilerin ve Kürtlerin sindirildiği bu dönemde, 2003 Amerikan işgali sonrasında etnik ve mezhebî çatışmanın alttan alta kızıştırıldığı bir Baas iktidarı söz konusu olmuştur.

11 Eylül ortamının hazırladığı, 2003 yılında gerçekleşen Amerikan işgali ise ülkede adeta Pandora'nın kutusunun açıldığı bir felaket sürecini beraberinde getirmiştir. Ortadoğu'nun bütün renklerini içinde barındıran ve çok hassas etnik ve mezhebî dengelerle kaim Irak'a züccaciyeci dükkânına giren fil edasıyla giren ABD ve müttefikleri, ülkede on yıllardır baskılanan fay hatlarını harekete geçirmiş, İslam dünyasında bugüne kadar görülmemiş ölçekte bir mezhebî çatışmanın da fitilini ateşlemiştir. Bu anlamda 11 Eylül Amerika'dan çok İslam dünyası için bir milat niteliğinde olmuştur demek çok daha yerinde olacaktır.

Saddam döneminde baskı altında tutulan Şii çoğunluk ve kuzeydeki Kürt varlığı için Amerikan işgali bir fırsat mahiyetinde olmuştur. Bu açıdan Şii toplumun genellikle Amerikan işgaline nötr yaklaşması şaşırtıcı olmamıştır. Bununla birlikte bu konuda ayrı düşünen Şii gruplar da etkisini göstermiş ve direnişe katkıda bulunmuşlardır.

Kürtler ise kuzeyde “de facto” olarak kurdukları otoriteyi “de jure” haline getirmenin memnuniyetini yaşamıştır.² Bu yönüyle Irak'ın işgali tüm Iraklıların telafi edilemez kayıplarına yol açmışsa da en çok Sünni Arapların aleyhine

olmuştur. Çünkü yönetimde giderek etkisiz hale geldikleri bir süreç başlamıştır.

Ezilenlerin iktidara yürüyüşü olarak da görülebilecek olan işgal sonrası Şii hâkimiyeti, bölgesel bazda en çok İran'ı mutlu eden revizyonist bir gelişme olmuştur. Ayrıca Suriye rejiminin ezeli düşmanı olan Irak Baası'nın ortadan kalkması itibarıyla da Suriye'nin yararına bir yanı bulunmaktadır. Bu aşamada paradoks mahiyetinde bir gelişme olmuş, İran'ın aksine Suriye direnişe destek vermiştir. Kısa süreli bu strateji ayrılığında Irak Baası'nın kalıntılarına hâkim olma sevdasına giren Suriye Baası'nın reflekslerini görebilmek mümkündür. Ama İran ve Suriye'nin bu strateji farklılığı uzun sürmemiş, Irak'ta rejimin değişmesi dolayısıyla çatırdayacağı düşünülen İran-Suriye ittifakı, Irak üzerinde atlattığı bu badireden sonra güçlü bir şekilde yoluna devam etmiştir.³

Irak'ta Şiilik-Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri

Irak Şiiliğinin merkezidir. Başta Hz. Ali ve Hz. Hüseyin olmak üzere Şiilikle özdeşleşmiş şahsiyetlerin kabirlerinin burada olmasının yanı sıra, Kербela hadisesi gibi Şiiliği şekillendiren olayların bu coğrafyada vuku bulmuş olması, Irak'ın Şia'nın tarihsel merkezi olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bugün oran itibarıyla Şiiliğinin en yüksek olduğu ve Şiiliğinin siyasal güç merkezi kabul edilen İran, ancak 16. yüzyıldan sonra başlayan ve takriben iki yüz yıl süren bir dönüşümle bu duruma gelmiştir. Bu açıdan Irak'a nispeten çok yeni bir Şii coğrafyasıdır. Her ne kadar siyasi Şiiliğinin yayıcı unsuru olan Safevilerin İran'a benzer şekilde Irak coğrafyasına da Şiiliği yayan bir etkisi olduğu bilinmekteyse de Hz. Ali ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere Ehl-i Beyt'in yaşadığı bazı şeni hadiselerin merkezi olması hasebiyle Şia açısından tarihsel olarak

² Serhat Erkmen, Oytun Orhan, “Kuzey Irak'ın Toplumsal Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye ile İlişkileri”, Orsam Raporu, Rapor No: 40, Nisan 2011, s. 10.

³ Yusuf Korkmaz, İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması, İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 2015, s. 127-128..

Irak'ın konumu birincildir. Şiiilerin hacı olmak maksadıyla ziyaret tertipledikleri Atebât'a⁴ ev sahipliği yapan günümüz Irak topraklarının bir kısmı bu açıdan Şiiliği benimsemiş insanlar için mukaddestir.

Hız. Ömer zamanında İslam egemenliğine giren Irak, Hız. Ali döneminde yönetim merkezi haline geldi. Hız. Ali'nin şehit edildiği Kufe bugün Necef vilayetinin sınırlarında yer almaktadır. Aynı şekilde oğlu Hız. Hüseyin'in hunharca katledildiği Kerbela da bugünkü Irak'ın şehirlerinden biridir.

Osmanlı sonrası Irak'ına egemen olan İngilizlere karşı isyan faaliyetleri yürüten Şiiler, İngilizler tarafından istenmeyen grup olarak görülmüş ve Irak'ın yönetimine ortak edilmemiştir. Her ne kadar İngilizlerin Irak'ın başına getirdiği Kral Faysal'ın yönetimini benimseyen bir kısım Şiiler olmuşsa da genel manada Şiiler İngilizler ve kraliyet aleyhtarı olarak bilinmişlerdir.

Komünist grupların zaman zaman Şiilerle dirsek temasında hareket ettikleri vakidir. Öyle ki Irak'ta faaliyet gösteren Komünist Parti'nin genel sekreterliğini bir Şii yürütmekteydi.⁵ Komünist Partisi Şii gençler arasında giderek popüler bir akım haline gelmiştir. Bunun üzerine harekete geçme gereği duyan bir kısım Şii ulema, 1957 yılında İslami Dava Partisi'nin (*Hizb-üd Da'vet-il İslâmiyye*) kuruluşuna öncülük etmiştir.⁶

Irak'ta 1968 yılında iktidarı tamamıyla ele geçiren Baas Partisi, kuruluş aşamasında Şiilerin de içinde yer aldığı bir yapı durumundaydı. Baas Partisi'nin kuruluş aşamasında bu yeni harekete umut bağlayan Şiiler, ilerleyen yıllarda

parti yönetimini ele geçiren grubun tasfiyesiyle büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Hasan el-Bekr ve Saddam Hüseyin dönemlerinde Baas Partisi adeta Şiileri sindirme aracı olarak kullanılır hale gelmiştir.

Iraklı Şii gruplar arasında üç aile ön plana çıkmaktadır. Bağdat'a bağlı Kazımiyyeli Sadr ailesi, Necefli el-Hekîm ve Kerbelalı Şirazî aileleri Irak Şiiliğinin önemli temsilcileri olmuşlardır.⁷ Sadr ailesi en popüler grup olarak temayüz etmektedir. Bugün liderliğini Mukteda Sadr'ın üstlendiği grubun Iraklılığa ve Arap kimliğine vurgu yapan bir yapısı vardır. Mukteda Sadr her ne kadar zaman zaman İran'a gidip gelse ve hatta belli bir müddet ikamet etse de tamamıyla İran'ın yörüngesine girmekten titizlikle kaçınan bir tavra sahiptir. Kendisi aynı zamanda, Lübnan'da altmışlı ve yetmişli yıllarda müthiş bir karizma edinen ve Şii dünyası için bir efsane haline gelen Musa Sadr'ın akrabasıdır.

Sadr ailesi, köken olarak bugünkü Lübnan'ın içinde yer alan Cebel Âmil bölgesinden Necef'e gelen bir silsileye sahiptir. Dolayısıyla Sadr ailesinin bölgesel bir etkileşime sahip olması aileye farklı bir mahiyet kazandırmıştır. Mukteda Sadr'ın amcası ve aynı zamanda kayınbabası olan Muhammed Bâgır es-Sadr, Saddam Hüseyin tarafından 1980 yılında idam edilmiştir. Aynı şekilde halası Emine Sadr da amcası ile birlikte idam edilmiştir. Mukteda Sadr'ın Saddam Hüseyin'i idam eden yüzü maskeli grubun arasında bulunduğu iddia edilmektedir.⁸ Babası Muhammed Sadık es-Sadr ise Irak'ta önemli bir dinî merci idi. 1999 yılında uğradığı bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.

⁴ Şiiler açısından kutsal kabul edilen Necef, Kerbela, Kazımiyye ve Samerra'da bulunan türbeler.

⁵ 1938'de Komünist Partisi genel sekreteri olan Yusuf Selman el-Fahd, 1949 yılında idama mahkûm edilmiştir.

⁶ Muharrem Akoğlu, "Irak'ta Şif Varlığı", e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2 (Güz 2013), s. 398.

⁷ Akoğlu, a.g.m., s. 396.

⁸ "Saddam'ı Mukteda El Sadr mı astı", *Hürriyet*, 04.01.2007, <http://www.hurriyet.com.tr/saddami-mukteda-el-sadr-mi-asti-5720072> (E.T.: 11.01.2016).

ABD'nin öncülüğündeki koalisyon kuvvetlerinin 2003 yılındaki işgaline karşı direniş gösterilmesi gerektiğini savunarak İran'ın ve Irak'taki yandaşlarının zıddına bir tutum sergileyen Mukteda Sadr, *Mehdi Ordusu* adı altındaki milisleriyle Irak'ta önemli bir gücü de elinde bulundurmaktadır.

Sadr ailesinden sonra Irak'taki ikinci etkili Şii grup el-Hekim ailesidir. Bu ailenin siyasi gücünü temsil eden Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi, İran-İrak Savaşı sürecinde İran'ın da destekleriyle kurulmuştur. Muhammed Bâgır el-Hekim Baas Partisi tarafından İran'a sürülenler arasında bulunuyordu. İran'da bulunsa da Irak'ta gizli şekilde örgütlediği teşkilatla Saddam Hüseyin'in ve Baas Partisi'nin yıkılmasına yönelik faaliyetlerde bulundu. Genel anlamda İran yanlısı tutumuyla bilinen el-Hekim, 2003 yılında Saddam Hüseyin'in devrilmesinin hemen ardından Irak'a geri döndü. Fakat çok geçmeden Necef'te İmam Ali Camii'nin hemen yanında gerçekleştirilen büyük bir bombalı eylemle hayatını kaybetti. Suikast büyük ses getirdi ve muhtemel failleri çok tartışıldı. O dönemde İran'ın aksine Irak'taki direnişe destek veren Suriye'nin dahi bu suikastın arkasında yer aldığına dair iddialar yer aldı.⁹ Ölümünün ardından yerine kardeşi Abdülaziz el-Hekim geçti. O da 2009 yılında vefat edince yerine oğlu Ammar el-Hekim geçmiştir.

Konsey, *Bedir Tugayları* adlı silahlı bir güce sahiptir. İşgal sonrası süreçte ABD ile koordinasyona önem veren Konsey, aynı zamanda İran ile sıcak ilişkilerini korumuştur. 11 Mayıs 2007'de ülkede devrim şartlarının ortadan kalktığı gerekçesiyle Konsey'in adındaki "Devrim" ibaresi kaldırılmıştır. Böylece Konsey'in yeni ismi "İrak İslam Yüksek Konseyi" olarak değişmiştir.¹⁰

⁹ Korkmaz, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁰ Akoğlu, *a.g.m.*, s. 414-415.

¹¹ Akoğlu, *a.g.m.*, s. 420.

¹² "İrak'taki Şii örgüt ve liderler", *aa.com.tr, NTVMSNBC*, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/264776.asp> (E.T.: 12.01.2016).

¹³ Hasan Hüseyin Köse, "Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012 Dönemi", *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies, Cilt 1, Sayı 2, s. 67.*

Üçüncü ilim geleneğine dayalı Şii aile örgütlenmesi de İslami Çalışma Teşkilatı'dır. Kербela kökenli Şirazî ve Müderrisî ailelerinin öncülüğünde 1961 yılında kurulmuştur. İslami Çalışma Teşkilatı ilmi ve siyasi alanda faaliyet göstermekle birlikte, askerî alanda faaliyette bulunmamaktadır. Askerî alanda bulunmayışı, siyasi alanda yeterince nüfuz elde etmesinin önüne geçmiştir.¹¹

ABD işgalinden sonraki süreçte Irak başbakanlığı yapan Ahmet Çelebi'nin liderliğinde kurulan Irak Ulusal Kongresi, 1991 yılındaki Körfez Krizi'nden sonra Saddam karşıtı muhalefeti örgütlemek amacıyla ABD'nin teşvikiyle kurulan bir kurumdu. Şiiilerin seküler kanadını temsil eden Çelebi, hem Şiiilere destek vermek isteyen hem de Şiiilerin İslamcı ve İran yanlısı tavırlarından çekinen ABD tarafından kullanılmaya çalışılmıştır. Fakat yapay bir konumda olması sebebiyle Irak siyasetinde etkin bir figür olmayı başaramamıştır.

Bunların dışında işgal sürecinde ortaya çıkan diğer gruplardan biri olarak İslami Fazilet Partisi anılmalıdır. Şeyh Hazalî es-Sa'dî öncülüğünde 2003 yılında kurulmuştur. Benzer şekilde Necef'in önemli mercilerinden Abdülmecid el-Hûî tarafından Londra'da kurulan Irak Şif Meclisi zikredilebilir.

İrak'ta önemli bir ağırlığı olan Ayetullah Sistani, Irak'taki Şii topluluğun ruhani lideri olarak saygı görmektedir. Şii ilahiyatının öğretildiği Havza'nın başı olarak Necef'te ikamet etmektedir. Çok sayıda güçlü Şii aşiret liderinin biat etmiş bulunduğu Sistani, işgal sürecinde Amerikalılara yönelik şiddet eylemlerine karşı çıkmıştır.¹²

İşgal sonrası süreçte Irak siyasetinde ön plana

çıkan en önemli parti, Dava Partisi olmuştur. Parti Irak Şiilerinin kurduğu en eski yapı olmasına karşın, günümüzde partinin özellikle Nuri Maliki'ye yakın kanadı, geçmiş dönemdeki politikardan hayli uzak bir konumda bulunmaktadır.¹³ Nuri Maliki 1979 yılında Irak'tan kaçarak İran'a yerleşmiştir. Sekiz yıl boyunca İran'da yaşayan Maliki, bu sürede Dava Partisi'nin silahlı kanadının sorumluluğunu üstlenmiştir. İran-İrak Savaşı boyunca Maliki'ye bağlı milislerin Irak içinde İran lehine operasyonlarda bulunduğu iddia edilmektedir.

Mayıs 2006'da Irak Başbakanı olan Maliki, ülkede mezhepçiliği kışkırtıcı bir politika takip etmiştir. Görevden ayrılmak zorunda kalması da bu iddiaların ayyuka çıkması sebebiyle olmuştur. 2014 Eylül'ünde istifa etmek zorunda kalmış, istifa açıklamasında görevi yine kendi partisinden olan Haydar el-İbadi'ye bıraktığını bildirmiştir. Esasında Cumhurbaşkanı zaten hükümet kurma görevini İbadi'ye vermişti.¹⁴

Maliki döneminde en çok tartışılan konulardan biri, Irak'ın Sünni cumhurbaşkanı yardımcısı Tarık Haşimi'nin idam cezasına çarptırılması ve Irak'ı terk etmek zorunda kalmasıdır. Haşimi Irak'tan kaçtıktan bir müddet sonra Türkiye tarafından himaye altına alınmıştır. Bu gelişme Maliki ile Ankara'nın arasının açılmasına yol açmıştır.¹⁵

Maliki'nin mezhepçi tavrı, DAEŞ'in kısa sürede Irak topraklarında yayılmasını sağlamıştır. Maliki'nin mezhepçi politikalarından bunalan bazı Sünni aşiretler DAEŞ'e destek vermek durumunda kalmışlardır. Yalnızca bu gerçeklik bile, Ortadoğu'nun bir minyatürü mahiyetindeki Irak'ta mezhebî dengeler üzerinden geliştirilen politikaların ne denli ardıl felaketlere kapı aralayabileceğinin göstergesi mahiyetindedir.

Sonuç

Osmanlı'nın bölgeyi terk ettiği Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz hâkimiyetinde gerçekleştirildikleri isyanlar dolayısıyla yönetimden dışlanan Şiiler, her ne kadar ülke içinde farklı siyasi çabalarla söz sahibi olmaya çalışmışlarsa da genel anlamda 2003 yılına kadar sistemin dışında bırakılmışlardır. Baas Partisi'nin ülkede egemenliği ele geçirdiği 1968 yılından sonra, önce Hasan el-Bekr, ardından da Saddam Hüseyin tarafından baskılara tabi tutulmuşlardır. Bu süreçte bilenen Şiiler, 2003 yılında gelen Amerikan işgalini bir fırsat olarak değerlendirmişler ve ülkede çoğunluk olmanın avantajıyla kısa sürede Irak'ın başat aktörü haline gelmişlerdir.

Şiilerin Irak'ta yönetime hâkim olmaları en çok komşu ülke İran'ı memnun eden bir gelişme olmuştur. İran bu sebeple işgale karşı çıkılmaması yönünde Şiilere telkinde bulunmuştur. Bu görüşü benimsemeyen Sadr grubu ise işgale direniş gösteren tek Şii grubu olmuştur. Sadr grubunun bu tavrı, Irak Şiiliğinin İran'ın egemenliği altına girmesine karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde Arap Şiiliği ile Fars Şiiliğinin yer yer rekabet halinde bulunduğu dair iddialar bulunmaktadır.

Bugün gelinen noktada Irak fiilen üçe bölünmüş durumdadır. Kuzeyde Kürtler kendi idarelerini ele alırken, Sünni ve Şii Araplar da iki ayrı kamp olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Irak'ta işgal sonrası siyasetin tamamıyla mezhebî dengeler üzerine kurgulanması Irak'ın bir bütün olarak yaşamasının önüne geçtiği gibi, son dönemde DAEŞ gibi örgütlerin de kolaylıkla nüfuz sahası edinmelerinin önünü açmıştır.

¹⁴ "Maliki'nin iktidar hırsı kendi sonunu hazırladı", 11.08.2014, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/maliki-nin-iktidar-hirsi-kendi/dunya/detay/1924321/default.htm> (E.T.: 12.01.2016).

¹⁵ "Maliki: Türkiye düşman haline geliyor", 20.04.2012, *NTV*, <http://www.ntv.com.tr/dunya/maliki-turkiye-dusman-haline-geliyor,tDnu8vbHhky2jBGJCG-t0A> (E.T.: 12.01.2016).

KAYNAKÇA

- Akoğlu, Muharrem, “Irak’ta Şii Varlığı”, e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2 (Güz 2013).
- Erkmen, Serhat; Orhan, Oytun, “Kuzey Irak’ın Toplumsal Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi’nin Türkiye ile İlişkileri”, Orsam Raporu, Rapor No: 40, Nisan 2011.
- Korkmaz, Yusuf, *İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması*, İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 2015.
- Köse, Hasan Hüseyin, “Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012 Dönemi”, *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, Cilt 1, Sayı 2.
- Sluglett, Marion Farouk; Sluglett, Peter, “Irak”, DİA, Cilt 19.
- Hürriyet*, “Saddam’ı Mukteda El Sadr mı astı”, 04.01.2007, <http://www.hurriyet.com.tr/saddami-mukteda-el-sadr-mi-asti-5720072> (E.T.: 11.01.2016).
- NTVMSNBC*, “Irak’taki Şii örgüt ve liderler”, Anadolu Ajansı’nın haberi, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/264776.asp> (E.T.: 12.01.2016).
- Milliyet*, “Maliki’nin iktidar hırsı kendi sonunu hazırladı”, 11.08.2014, <http://www.milliyet.com.tr/maliki-nin-iktidar-hirsi-kendi/dunya/detay/1924321/default.htm> (E.T.: 12.01.2016).
- NTV*, “Maliki: Türkiye düşman haline geliyor”, 20.04.2012, <http://www.ntv.com.tr/dunya/maliki-turkiye-dusman-haline-geliyor,tDnu8vbHhk-y2jBGJCG-t0A> (E.T.: 12.01.2016).